

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความแตกต่างของปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมการถือครองที่ดิน และปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่ราษฎรผู้อพยพให้ความสำคัญต่อการตัดสินใจเปลี่ยนสิทธิถือครองที่ดิน ผู้ศึกษาจึงได้ทำการค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎี รวมทั้งทบทวนวรรณกรรม ที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการศึกษาให้เกิดความชัดเจนครอบคลุมวัตถุประสงค์ โดยกำหนดเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. แนวคิดในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์
2. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
3. แนวคิดในการจัดการที่ดิน
4. แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงในการถือครองที่ดิน
5. ทฤษฎีทางจิตวิทยา
6. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

ในการศึกษานิยามของ การตั้งถิ่นฐาน (Settlement) นำพวัลย์ กิจรักษ์กุล (2528) ได้สรุปไว้ว่าการตั้งถิ่นฐานหมายถึง การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่บ้าน และเป็นเมือง ในการตั้งถิ่นฐานจะมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ คน และพื้นที่ ส่วนประกอบที่สำคัญรองลงมาคือ การติดต่อระหว่างกัน การใช้บริการเพื่อสนองความต้องการของคนในกลุ่มชนนั้นๆ เช่น โรงเรียน วัด ร้านค้า ที่ทำการส่วนราชการ สาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐาน ยังหมายถึงการที่มนุษย์อพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเข้าไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนแห่งใหม่ ด้วยเหตุผลต่างๆ กัน เช่น เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา การตั้งถิ่นฐานเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยการตั้งถิ่นฐานมิใช่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Physical Environment) อย่างเดียว แต่ยังแสดงความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment) เช่น สังคม ศาสนา ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนนั้นๆ ด้วย

เช่นเดียวกับการอธิบายรายละเอียดในประเด็นการตั้งถิ่นฐานของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (อ้างใน ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536) ว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นการ

แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในเชิงประสานและเกื้อกูลกัน การตั้งถิ่นฐานจึงมีบทบาทที่สำคัญในฐานะที่เป็นจุดกำเนิดของระบบสังคม การปกครอง และวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสามารถพัฒนาชีวิตมนุษย์ภายใต้เงื่อนไข 4 ประการได้สำเร็จ คือ

- (1) ตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ
- (2) รักษาภาวะสมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรได้
- (3) มีความเสมอภาคทางสังคม
- (4) มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์

ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน นำวัลย์ กิจรัชกุล (2528) ได้สรุปไว้ว่า อิทธิพลที่สำคัญ คือ อิทธิพลทางสภาพธรรมชาติหรือสภาพทางกายภาพ ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่ยังอยู่บนพื้นฐานทางการเกษตรที่จำเป็นต้องอาศัยสภาพ ธรรมชาติ และอิทธิพลของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ประวัติศาสตร์และการเมือง โดยอธิบายได้ดังนี้

1. การตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณใดๆ นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทางธรรมชาติ ได้แก่

- 1.1 แหล่งน้ำ เป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่มีการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งการอุปโภคและบริโภค โดยการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันจะพบว่ามีอยู่ใกล้แหล่งน้ำ แม้แต่ในบริเวณที่มีความแห้งแล้ง เช่น ทะเลทราย กึ่งทะเลทราย หรือบริเวณที่ราบ จะพบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่มรอบๆ ปอน้ำ น้ำพุ น้ำบาดาล ทะเลสาบ แม่น้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

- 1.2 ดิน เป็นปัจจัยรองลงมาจากน้ำในการเลือกตั้งถิ่นฐาน โดยจะแสวงหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ที่เหมาะแก่การเกษตร

- 1.3 สภาพภูมิประเทศ ซึ่งมักมีความแตกต่างกัน เช่น บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบภายในทวีป ที่ราบลูกคลื่น ภูเขาสูง จะมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานมากน้อยต่างกัน โดยที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ มักจะเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นกว่าบริเวณอื่นๆ เพราะบริเวณดังกล่าวมีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพการเกษตร การอุตสาหกรรม และการคมนาคมขนส่ง ส่วนบริเวณภูเขา มักจะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบาง หรือมีการตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่เป็นกลุ่มขนาดเล็ก หรือเป็นการตั้งถิ่นฐานกระจายแบบโดดเดี่ยว (Isolated Pattern) เพราะภูเขาเป็นอุปสรรคต่อการสร้างที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การคมนาคมขนส่งตลอดจนการดำรงชีวิตประจำวัน

1.4 ภูมิอากาศ องค์ประกอบของอากาศ เช่น พลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ อุณหภูมิปริมาณน้ำฝน มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยบริเวณที่มีอากาศร้อนชื้น ซึ่งเป็นบริเวณที่มีอุณหภูมิและปริมาณน้ำฝนสูง ซึ่งเรียกว่า Tropical Rainy Climate จะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นมากกว่าบริเวณที่มีอากาศหนาวเย็นหรืออากาศร้อนแห้งแล้ง

1.5 แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในการดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน อย่างหนาแน่นและเป็นการตั้งถิ่นฐานประเภทถาวร ไม่ว่าจะทรัพยากรนั้นจะเป็นแร่ธาตุหรือเชื้อเพลิง แต่อย่างไรก็ตามทรัพยากรนั้นจะต้องมีคุณภาพและปริมาณเพียงพอต่อการลงทุนในเชิงเศรษฐกิจ

1.6 ละติจูด ในการตั้งถิ่นฐานของประชากรปรากฏว่าบริเวณซีกโลกใต้พบได้เบาบางกว่าซีกโลกเหนือ โดยซีกโลกใต้มีประชากรประมาณร้อยละ 10 ของประชากรโลก ในขณะที่ซีกโลกเหนือมีถึงร้อยละ 90 ของประชากรโลก เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีอากาศอบอุ่น ที่ได้รับพลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ จึงเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทต่างๆ

1.7 ระดับความสูง (Altitude) จะมีผลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยพื้นที่ที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลมากๆ จะส่งผลให้จำนวนและความหนาแน่นของประชากรลดลง ทั้งนี้เพราะสภาพความสูงของพื้นที่จะมีความสัมพันธ์โดยตรงต่อภูมิอากาศ โดยเฉพาะอุณหภูมิ ความกดอากาศ และระบบทางเดินหายใจของมนุษย์

1.8 บริเวณที่กำบัง (Shelter) เป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีการคำนึงถึงความปลอดภัยจากธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น ลมพายุ พายุหิมะ น้ำท่วม เป็นต้น

2. อิทธิพลด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเกี่ยวกับรูปแบบการกระจายบทบาทและหน้าที่ ได้ดังนี้

2.1 กิจกรรมทางการเกษตร จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยการตั้งถิ่นฐานอาจเกิดขึ้นในลักษณะการรวมกลุ่มกัน หรือในลักษณะที่กระจายขึ้นอยู่กับความแตกต่างของรูปแบบกิจกรรมการเกษตร ซึ่งได้แก่

- การเพาะปลูก เช่น ในการปลูกข้าว ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของผู้ประกอบอาชีพประเภทนี้ จะแตกต่างกันขึ้นกับขนาดของพื้นที่ กระบวนการผลิต ตลอดจนเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตและสภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน เช่น บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักตั้งถิ่นฐานหนา

แน่นอยู่บริเวณที่เนิน โคน หรือคันดินธรรมชาติของแม่น้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจึงอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยมีพื้นที่การเกษตรอยู่รอบนอก ส่วนการทำไร่ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปจะเป็นแบบกระจายหรือตั้งกันแบบโดดเดี่ยว ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมประเภทนี้กว้างกว่า และการทำสวนเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีรูปแบบกระจายในพื้นที่ของแต่ละครอบครัว แต่เป็นการกระจายที่ไม่ห่างกันมากนัก ทั้งนี้เพราะพื้นที่ในการทำสวนของแต่ละครอบครัวมีขนาดพื้นที่น้อยกว่าการทำไร่

- การเลี้ยงสัตว์ จะส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่มีการเลี้ยงสัตว์ ถ้าเป็นการเลี้ยงเพื่อการค้า โดยมีลักษณะเป็นแบบกระจาย ทั้งนี้เพราะต้องใช้พื้นที่เป็นบริเวณกว้างประกอบกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์

2.2 การอุตสาหกรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ตั้งดูให้มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้น เพราะโรงงาน อุตสาหกรรมต้องการแรงงานจำนวนมาก

2.3 การค้าขายส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานเป็นไปอย่างหนาแน่น ที่ก่อให้เกิดลักษณะของความเป็นเมือง เนื่องจากสินค้าและบริการต่างๆ จำเป็นต้องมีลูกค้ามาใช้บริการจึงจะทำให้การค้าขายนั้นอยู่ได้ ดังนั้นการค้าจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับจำนวนหรือความหนาแน่นของประชากร การที่ชุมชนใดเป็นศูนย์กลางเกี่ยวกับการค้าและบริการ จะเป็นปัจจัยส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานมากขึ้นเพราะจะก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย เช่น กิจกรรมธนาคาร สถาบันทางการเงิน สถานบริการต่างๆ

2.4 การคมนาคมขนส่งไม่ว่าจะเป็นทางน้ำ ทางบก ที่สามารถใช้ในการขนส่งระหว่างบริเวณหนึ่งไปยังบริเวณอื่นๆ ได้สะดวกจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น

3. อิทธิพลด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่สำคัญคือเหตุการณ์ทางการเมืองและประวัติศาสตร์ เช่น การที่หมู่บ้านหลายแห่งมีการตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ โดยมีขนบธรรมเนียม ประเพณี แตกต่างจากกลุ่มอื่นและยังรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนอยู่ได้ มักมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน ได้แก่ การอพยพลี้ภัยทางการเมืองมาจากถิ่นอื่น หรือการอพยพเพราะเหตุผลเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิมที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นมาก หรือการอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่เนื่องจากขายแรงงาน เป็นต้น

จากการทบทวนแนวคิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ จะเห็นได้ว่าสภาพแวดล้อมในพื้นที่มีความสัมพันธ์ต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทั้งในด้านรูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นอย่างมาก รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน เช่นเดียวกับปัจจัยอื่นๆ ในด้านสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

สำหรับลักษณะการตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรในชนบทของประเทศไทยในปัจจุบัน มีความแตกต่างกัน 2 ประการ ดังนี้

(1) ถิ่นฐานที่เกิดขึ้นเองจากการที่ประชากรบางกลุ่มบางพวกมีความจำเป็นต้องหาพื้นที่ทำกินเนื่องจากไม่มีพื้นที่ทำกินในบริเวณเดิม หรือการขาดแคลนพื้นที่ทำกินในชุมชนเดิม หรือการสูญเสียพื้นที่ทำกินเพราะเป็นหนี้สิน หรือเสียพนันและขายพื้นที่ทำกินเพราะได้ราคาดีแล้วไปซื้อพื้นที่ทำกินอื่นที่มีราคาถูกกว่า หรือไปบุกเบิกเอาใหม่จากป่า เป็นมูลเหตุให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรที่มีปัญหาเหล่านี้ การย้ายถิ่นอาจเคลื่อนย้ายไปเพียงครอบครัวเดียวหรือหลายๆ ครอบครัว การไปเป็นส่วนใหม่ของถิ่นฐานอื่นทำให้ลักษณะถิ่นฐานนั้นๆ เปลี่ยนแปลงไป ผู้อพยพเคลื่อนย้ายอาจต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะอาชีพบ้างตามความเหมาะสม ในกรณีนี้การตั้งถิ่นฐานดังกล่าวรัฐบาลไม่มีบทบาท หรือหน้าที่เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง

(2) ถิ่นฐานใหม่ที่รัฐบาลจัดเตรียมพื้นที่ไว้ให้ เป็นการสงเคราะห์แก่ผู้ขาดแคลนพื้นที่ทำกินในรูปแบบนิคมสร้างตนเองหรือเวนคืนที่ดินในบริเวณถิ่นฐานเดิม เพื่อก่อสร้างโครงการต่างๆ ของรัฐบาล เพื่อเป็นการช่วยเหลือลดเซี่ยความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยรัฐบาลจะจัดหาพื้นที่ใหม่ให้ชาวบ้านไปอยู่แทนถิ่นฐานเดิมของตน (พัทธา สายหู, 2518 อ่างโน อรุณศรี สุวรรณโชติ, 2533)

2.2 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การที่มนุษย์มีชีวิตดำรงอยู่ได้นั้นเป็นเพราะว่าได้รับการสนับสนุนจากโลกธรรมชาติ ฉะนั้นในนิเวศวิทยาเราจึงพบคำว่า Life-support environment ซึ่งหมายถึงสิ่งต่างๆ ของโลก อันเป็นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตทางด้านกายภาพของมนุษย์ เช่น ดิน น้ำ อากาศ อาหาร พลังงาน และแร่ธาตุต่างๆ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538)

สำหรับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในด้านกายภาพ IAN L. McHARG (1971) ได้ทำการศึกษาและอธิบายในหนังสือ Design with Nature เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและเป็นผู้ดูแลธรรมชาติ ธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลในการอยู่รอดของมนุษย์ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาใดๆ ก็ตามที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติรูปแบบหนึ่ง จึงควรคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของที่ดินนั้นด้วย เช่น ความลาดชัน เนื้อดิน ความชื้นในดิน ลักษณะทางธรณีวิทยา ความสามารถในการระบายน้ำ ความเสี่ยงต่อ

การพังทลายของหน้าดิน รวมทั้งความเหมาะสมต่อกิจกรรมภายหลังการพัฒนาเพื่อหลีกเลี่ยงความไม่สมดุล ที่อาจจะเกิดขึ้นในธรรมชาติ ซึ่งจะนำความหายนะมาสู่มนุษย์ในที่สุด

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ รวมทั้งอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีต่อมนุษย์ หรือการกระทำของมนุษย์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยาในทัศนะของนักมานุษยวิทยาและนักภูมิศาสตร์ทั่วไป เช่น ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2530) ได้อธิบายว่าลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอาจจะเป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหรือการพึ่งพาอาศัยกันและกัน หรือในบางลักษณะของความสัมพัทธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อาจเป็นความสัมพันธ์แบบตอบโต้ ที่มีผลตอบโต้กันและกันระหว่างตัวแปร ตามสถานภาพของการเป็นตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม โดยจะเปลี่ยนแปลงสลับกันในแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้นมนุษย์นิเวศวิทยายังมุ่งเน้นอธิบายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นแบบแผนจนกลายเป็นระบบสังคม เช่น ครอบครัวหรือชุมชน ส่วนในประเด็นของสิ่งแวดล้อมในทัศนะของนักมนุษย์นิเวศวิทยาจะหมายถึง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม

2.3 แนวคิดในการจัดการที่ดิน

2.3.1 การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน Micheal Keating ได้เสนอแนวคิดในการจัดการที่ดินอย่างยั่งยืนไว้ในแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Agenda 21) ว่า หากจะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในลักษณะที่ยั่งยืนแล้ว จะต้องแก้ไขความขัดแย้งและหาทางใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติจากพื้นดินในลักษณะที่มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การใช้ที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด วิธีทางที่ทำให้ความขัดแย้งลดน้อยลง และมีทางเลือกที่เหมาะสมมากที่สุดในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน คือ การเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเข้ากับการคุ้มครองและส่งเสริม ความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องดำเนินการในเรื่องการจัดการพื้นที่คุ้มครองในเรื่องสิทธิทรัพย์สินส่วนตัว สิทธิของชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในการครอบครองที่ดินด้วย ส่วนในกรณีที่มีทางเลือกอื่นในการใช้ที่ดินก็ควรสนับสนุนรูปแบบดั้งเดิมของการจัดการที่ดินที่ยั่งยืน และให้การคุ้มครองที่ดินเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และผลประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อมอื่นๆไว้

ส่วนในแง่การจัดการของรัฐ ควรที่จะพิจารณาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ประชากรและสังคม และให้มีการออกกฎหมาย กฎระเบียบ และมาตรการจูงใจทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่จะช่วยสนับสนุนการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในที่ดินในรูปแบบที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน

2.3.2 การจัดการที่ดินตามนโยบายของรัฐ ซึ่งทำการจำแนกลักษณะที่ดินออกอย่างกว้างๆ ได้เป็น 2 ประเภท คือ ที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก และที่ดินที่สงวนไว้เป็นป่า โดยประเภทแรกเป็นที่ดินที่เหมาะสมแก่การเกษตรและหลังจากที่ครอบครองและใช้ประโยชน์ในที่ดินตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ เกษตรกรก็มีสิทธิยื่นคำร้องขอออกโฉนดได้ ซึ่งเป็นการได้สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินโดยสมบูรณ์ ในทางตรงข้ามที่ดินประเภทที่สอง ซึ่งในแง่ทฤษฎีจะคงไว้ให้มีสภาพเป็นป่าอยู่ตามเดิม แต่เนื่องจากปัญหาความขาดแคลนพื้นที่เกษตรกรรมที่ก่อให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าและเข้าทำการเพาะปลูกอย่างถาวร รัฐจึงจำแนกพื้นที่ป่าสงวนเหล่านี้ให้เป็นที่ทำการเกษตรแทน เช่น การดำเนินการในรูปสหกรณ์ที่ดินหรือโครงการจัดตั้งนิคม ซึ่งเป็นการจัดสรรป่าสงวนแห่งชาติที่หมดสภาพป่าแล้วให้แก่เกษตรกร ลักษณะของการดำเนินการเช่นนี้ เกษตรกรจะซื้อหรือเช่าที่ดินดังกล่าวไม่ได้โดยการจัดสรรที่ดินกรณีนี้จะเป็นไปในรูปของการให้เช่า ทำให้เกษตรกรที่เข้ามาใช้ประโยชน์เหล่านี้กลายเป็นผู้เช่าของรัฐโดยเสียค่าเช่าในอัตราต่ำ ในระยะเวลาการเช่ายาวและสามารถสืบทอดทางมรดกได้ แต่ผู้ถือครองที่ดินจะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน นอกจากสิทธิครอบครองเท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าเกษตรกรจะไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมาย แต่ก็ยังพบการโอนที่ดินเกิดขึ้นได้เสมอ โดยเกษตรกรยินยอมที่จะจ่ายเงินให้ระหว่างกัน ซึ่งจากการจัดการที่ดินของรัฐดังกล่าวจะสังเกตได้ว่าการจัดการที่ดินในทั้งสองแนวทางมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นปัญหาการจัดการที่ดินที่แตกต่างกันดังกล่าว จึงก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมและความไม่เสมอภาคขึ้นและกลายเป็นความยุ่งยากในที่สุด

อย่างไรก็ตามการให้กรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อขจัดปัญหาความไม่เป็นธรรมและความไม่เสมอภาคแก่เกษตรกรที่บุกรุกที่ดินเหล่านี้ มีประเด็นที่ควรพิจารณา คือ

- (1) การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่เกษตรกร จะสามารถแก้ไขกรณีพิพาทเรื่องขอบเขตที่ดินให้หมดไป นอกจากนั้นยังส่งผลให้รัฐสามารถเพิ่มอัตราการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ได้โดยปราศจากเสียงครหาจากประชาชน
- (2) เมื่อมีการให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแล้ว เกษตรกรสามารถใช้ที่ดินนั้นเป็นหลักประกันสินเชื่อ ที่ก่อให้เกิดความมั่นคงได้

(3) การให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินอาจมีส่วนเสริมความมั่นคงทางการเมือง โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่มีคอมมิวนิสต์แทรกซึม เพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินอาจถูกใช้เป็นเครื่องต่อรองทางการเมืองได้

(4) การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินทำให้ที่ดิน ส่งผลให้ราษฎรสามารถโอนกรรมสิทธิ์หรือซื้อขายกันอย่างถูกต้องตามกฎหมายได้ เพื่อผลประโยชน์ในรูปแบบตัวเงิน หรือเพื่อโอกาสในการเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นที่ดีกว่า (สุทธิพร จีระพันธุ์ และ วรเวทย์ อารังธัญลักษณ์, 2528)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงในการถือครองที่ดิน

รูปแบบการถือครองที่ดิน จะมีผลต่อความรู้สึกมั่นคงในการถือครองที่ดินโดยผู้ทำกินบนที่ดินโดยการมิได้เป็นเจ้าของหรือไม่มีความมั่นคงในการถือกรรมสิทธิ์ หรือมิได้แสวงหาประโยชน์จากที่ดินนั้น มักส่งผลให้ขาดความสนใจที่จะทำนุบำรุงและรักษาที่ดินและทรัพยากรในที่ดินนั้น (Ted Robert Gurr อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และกฤษมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2535)

จากแนวคิดดังกล่าวความรู้สึกมั่นคงในการถือครอง จึงเป็นประเด็นที่สามารถนำมาพิจารณาในเรื่องของกรรมสิทธิ์ซึ่งจะมีความแตกต่างกันตามรูปแบบของสิทธิที่เจ้าของที่ดินมีต่อที่ดิน โดยรูปแบบของสิทธิดังกล่าวตามกฎหมายที่ดินได้กำหนดแบบอย่างหนังสือ หรือเอกสารต่างๆ ที่แสดงถึงอำนาจ แห่งความเป็นเจ้าของหรือแสดงการมีสิทธิ หรือการทำประโยชน์ในที่ดิน ดังนี้

1) แบบแจ้งการครอบครองที่ดิน หรือ ส.ค.1 ที่ดินที่มี ส.ค.1 ถือว่าเป็นที่ดินมือเปล่า ผู้ครอบครองจะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่บุคคลที่มี ส.ค.1 จะหมายถึง ผู้ที่มีที่ดินที่ได้แจ้งการครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน และมีโอกาสได้รับโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3)

2) ใบเสร็จเสียภาษีบำรุงท้องที่ ผู้ที่เสียภาษีบำรุงท้องที่ ทางราชการจะออกเอกสาร ภ.บ.ท.6 ซึ่งใบเสร็จดังกล่าวเป็นหลักฐานแสดงว่าเป็นผู้เสียเงินบำรุงท้องที่ แต่มิใช่หลักฐานแสดงความเป็นผู้มีสิทธิครอบครองในที่ดินนั้น ๆ

3) ใบจอง หรือ น.ส.2 คือ หนังสือแสดงการยอมให้เข้าครอบครองที่ดินชั่วคราวที่ออกให้แก่ผู้ที่เริ่มต้นเข้าครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดิน ซึ่งตามกฎหมายมีอยู่ 2 กรณี ได้แก่ กรณีที่รัฐจัดที่ดินให้ และกรณีที่เอกชนขออนุญาตจับจองที่ดิน ซึ่งทางราชการจะออกใบจองให้

แล้วผู้นั้นจะต้องเริ่มทำประโยชน์ในที่ดินภายใน 6 เดือนและต้องทำประโยชน์ให้แล้วเสร็จภายใน 3 ปี แล้วจึงจะได้รับโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ต่อไป

4) หนังสือรับรองการทำประโยชน์ น.ส.3 หรือ น.ส.3 ก. เป็นหนังสือรับรองว่าได้ทำประโยชน์ในที่ดินแล้ว ซึ่งเมื่อได้บุกเบิกทำประโยชน์ในที่ดินตามใบจองนั้นแล้ว ราษฎรจะมีสิทธิได้รับหนังสือรับรองการทำประโยชน์หรือโฉนดที่ดินต่อไป

5) โฉนดที่ดิน เป็นเอกสารสิทธิเกี่ยวกับที่ดินที่มีความสำคัญที่สุดตามประมวลกฎหมายที่ดิน ซึ่งเป็นเอกสารรับรองกรรมสิทธิ์ (Ownership) ของบุคคลในที่ดินที่ตนมีอยู่ (คมกริช วัฒนเสถียร, 2524)

สำหรับ ส.ท.ก. หรือสิทธิทำกินออกตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2522 ได้ถูกประกาศใช้เพื่อบรรเทาปัญหาชาวบ้านที่ไร้ที่ดินทำกินและได้บุกบุกเข้าไปใช้พื้นที่ป่า จึงอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าทำกินในป่าสงวนที่มีความลาดชันไม่เกิน 35 องศาได้ โดยมีสิทธิเฉพาะการใช้ประโยชน์ทำกิน แต่จะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ซึ่งรัฐจะออกหนังสืออนุญาตให้ได้รับการผ่อนผันให้มีสิทธิทำกินชั่วคราวเรียกว่า ส.ท.ก.1 มีอายุ 5 ปี จำนวนไม่เกิน 15 ไร่ ในแต่ละครัวเรือน หากชาวบ้านสามารถปฏิบัติตามเงื่อนไข ใช้ประโยชน์ในที่ดินโดยไม่ทิ้งไว้ให้รกร้าง รัฐก็จะออก ส.ท.ก.2 ให้ใช้ประโยชน์ได้ต่อไป โดยเสียค่าธรรมเนียมตามที่รัฐกำหนดไว้ แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบกรรมสิทธิ์แบบ ส.ท.ก. จะไม่สามารถนำไปจำหน่ายหรือโอนให้แก่ผู้อื่นที่มีชีพายาท (พรใจ เต็มวารี, 2534)

2.5 ทฤษฎีทางจิตวิทยา

ซูซา จันท์เนม และสุรางค์ จันท์เนม, 2524 อธิบายความหมายของคำว่า ความคิดเห็นไว้ว่าได้แก่ การแสดงออกของเจตคติ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความคิด ที่เป็นลักษณะของความรู้สึกทางจิต หรือสิ่งกระตุ้นให้ความคิดของบุคคลเอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง แล้วแสดงออกมาในรูปของความคิดเห็น หรือ พฤติกรรมอื่นๆ

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2537) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพว่าเกิดขึ้นจาก 3 กระบวนการที่มีความต่อเนื่อง และสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน คือ

1) กระบวนการรับรู้ คือ กระบวนการรับข่าวสารจากสภาพแวดล้อมโดยผ่านทางระบบประสาทสัมผัส ซึ่งรวมถึงความรู้สึกด้วย

2) กระบวนการรู้ คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตที่รวมการเรียนรู้ การจำ การคิด รวมทั้งการพัฒนาให้เกิดเป็นกระบวนการทางปัญญาของกระบวนการรับรู้ อันส่งผลให้เกิดการตอบสนองทางด้านอารมณ์

3) กระบวนการเกิดพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม คือกระบวนการที่บุคคลมีพฤติกรรมใดๆ เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมผ่านการกระทำเป็นที่สังเกตได้จากภายนอก โดยเกิดขึ้นจากกระบวนการรับรู้และกระบวนการรู้มาตามลำดับ

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการรับรู้ และกระบวนการรู้ ได้ถูกอธิบายไว้อย่างละเอียดว่า กระบวนการรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในขณะนั้นและเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้า กล่าวคือ มีพฤติกรรมตอบสนองทันที ภายหลังจากเกิดการกระตุ้นของพลังงานผ่านทางประสาทสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมภายในหรือภายนอก และการตอบสนองที่เรียกว่าเป็นกระบวนการรับรู้ นั้นจะเกี่ยวเนื่องกับคุณสมบัติทางกายภาพของสิ่งเร้า นั่นคือการรับรู้เป็นเรื่องของจิตวิทยาทางระบบประสาท ส่วนกระบวนการรู้เป็นกระบวนการทางพฤติกรรมที่เกิดการตอบสนอง ที่ไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีตามหลังสิ่งเร้าและไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งเร้า ส่งผลให้พฤติกรรมที่เกิดขึ้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับกลไกของกระบวนการรับรู้ แต่แปรผันตามกลไกของกระบวนการรู้ ภายใต้วามนุษย์อันได้แก่ การใช้กระบวนการคิด การตัดสินใจ การจำ การมีสมมติฐาน

สำหรับ Cognition ซึ่งเป็นเครื่องอธิบายการแสดงพฤติกรรมใด ๆ ของมนุษย์นั้น ในความเข้าใจของนักทฤษฎีทางจิตวิทยาในปัจจุบัน คือ กระบวนการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการรู้ที่แทรกอยู่ระหว่างการเข้ามาของพลังงานภายนอกและพฤติกรรมตอบสนองทั้งหลายของมนุษย์ ทั้งขณะปัจจุบันและในอดีต กระบวนการต่างๆที่ว่านั้น ได้แก่ การรู้สึก การรับรู้ การเกิดจินตภาพ การจำ การระลึก การเกิดความรู้สึกทางอารมณ์ การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา การประเมินและการตัดสินใจ (Moore, 1976) นั้นหมายความว่ากระบวนการรับรู้เป็นกระบวนการย่อยของกระบวนการรู้ โดยมีประเด็นอยู่ที่โครงสร้างของการรู้ หรือที่ปรากฏเป็นมโนทัศน์นั้นมีอิทธิพลต่อการรับรู้เสมอ ดังนั้นบุคคลจะทำการเลือกรับสิ่งที่รับรู้เข้ามาตามอิทธิพลของประสบการณ์ในอดีต ที่ทำให้เกิดสภาพการรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในโลกในลักษณะเฉพาะ

กล่าวโดยสรุป พฤติกรรม จึงหมายถึง กิริยา อาการบทบาท ลีลา ท่าที่ การประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่แสดงออกให้ปรากฏ สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่ง (กันยา สุวรรณแสง, 2532) และพฤติกรรมของบุคคลจะแสดงออกมาในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆดังต่อไปนี้

- 1) ความเชื่อ คือ ความนึกคิดหรือความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดการโน้มเอียงจะประพฤติและปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ๆ ดังนั้นถ้าต้องการให้เกิดการปฏิบัติของบุคคล จึงจำเป็นต้องทำการกระตุ้นไปตามแนวทางที่เหมาะสม
  - 2) ค่านิยม คือ แนวความคิดทั้งที่เห็นได้เด่นชัดและไม่เด่นชัดซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเลือกปฏิบัติ หรือเลือกเป้าหมายอันใดอันหนึ่ง
  - 3) ทศนคติ เป็นความรู้สึกของคนที่มีต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวในด้านความรู้สึกชอบหรือไม่เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย และยังเป็นสิ่งจูงใจให้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ต่อสิ่งนั้นๆ
  - 4) บุคลิกภาพ หมายถึง ลักษณะที่สำคัญต่อการปรับตัวของบุคคล ได้แก่รูปร่างหน้าตา ท่าทาง ความสามารถ แรงจูงใจและการแสดงออกของอารมณ์ และผลที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์
  - 5) สิ่งกระตุ้นพฤติกรรม หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่เป็นส่วนเสริมให้พฤติกรรมเกิดได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อเข้ามากระตุ้นในระดับที่เพียงพอ
  - 6) สถานการณ์ หมายถึง สิ่งแวดล้อมทั้งที่บุคคล และไม่ใช่บุคคล ซึ่งอยู่ในภาวะที่บุคคลกำลังจะมีพฤติกรรม โดยสถานการณ์แต่ละอย่างอาจจะกระตุ้นให้บุคคลเกิดพฤติกรรมแตกต่างกัน ซึ่งจะขึ้นอยู่กับบุคคลที่ได้รับการกระตุ้นด้วย
- ดังนั้นความคิดเห็นและพฤติกรรมของประชาชนในพื้นที่จัดสรร ที่มีต่อปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จัดสรรจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบใหญ่ๆ 2 องค์ประกอบด้วยกัน คือ ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ รูปแบบของสิทธิในที่ดินเป็นประการแรก ส่วนประการถัดมา ได้แก่ ลักษณะนิสัยประจำตัว เช่น ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อและบุคลิกภาพของแต่ละคนด้วย

2.6 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานใหม่ของราษฎร ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการอพยพไปตั้งถิ่นฐานของประชากรที่มีสาเหตุสืบเนื่องจากการเคลื่อนย้ายประชากรระหว่างชนบทและเมืองมากกว่าการอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรที่อพยพเนื่องจากถูกกระหนาบจากโครงการพัฒนาของรัฐ แต่พอจะมีประเด็นที่เกี่ยวกับสาเหตุของการอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงสิทธิในที่ดินของเกษตรกร และผลภายหลังจากการอพยพราษฎรที่สามารถจะใช้เทียบเคียงกับการศึกษาครั้งนี้ได้ ดังนี้

การศึกษาของ วีระชัย นาควิบูลย์วงศ์ และคณะ (2533) ในประเด็นการเปลี่ยนสิทธิ การเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและได้สรุปปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรไว้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านกายภาพ คือ ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ซึ่งแบ่งออกเป็น

1.1 สภาพที่ดิน การที่พื้นที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ มีความลาดชันสูง หรือสภาพ ดินสูงต่ำ เป็นดินลูกรัง ดินทรายหรือดินเค็ม

1.2 สภาพภูมิศาสตร์และแหล่งน้ำ ที่ดินขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เกษตรกร จะอาศัยเฉพาะน้ำฝนทำการเพาะปลูกเพียงอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อเกิดสภาวะฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วง หรือน้ำท่วม จึงทำให้การผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย

1.3 การพัฒนาขั้นมูลฐาน การขาดแคลนการพัฒนาขั้นมูลฐาน มีผลทำให้เกษตรกรมี อุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ

ซึ่งสภาพทางกายภาพเหล่านี้ ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินที่ ได้ รับการจัดสรรให้เกิดผลได้ จึงละทิ้งที่ดินและอพยพไปหาอาชีพอื่นหรือทำมาหากินในท้องถิ่นอื่นซึ่ง สอดคล้องกับงานศึกษาของคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2532) ซึ่งได้ศึกษาปัญหา เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพเกษตรกร และผลการ ศึกษาพบว่า ปัญหาทรัพยากรที่มีความสำคัญและพบมากที่สุดได้แก่ปัญหาในเรื่องน้ำ รองลงมา เป็นปัญหาเรื่องดินและแรงงาน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นออกไปทำงานที่อื่น โดยครัว เรือนที่ไม่มีปัญหาด้านแรงงานสมาชิกมีแนวโน้มที่ย้ายถิ่นชั่วคราวเพื่อไปประกอบอาชีพในท้องถิ่น และส่งเงินกลับบ้าน ในขณะที่ผู้ที่มีปัญหาด้านแรงงานในครัวเรือนจะมีความต้องการในการ ย้ายถิ่นสูงมาก นอกจากนั้นยังพบอีกว่าผู้ที่มีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินจะมีความต้องการย้ายถิ่นสูงมาก ทั้งนี้เพราะขาดที่ทำกิน ดังนั้นจึงต้องการที่จะออกไปแสวงหาอาชีพในท้องถิ่นอื่น

2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมักมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจใน หลายๆ ลักษณะ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินที่ ได้ รับจาก ส.ป.ก. ได้แก่

2.1 สภาพของเกษตรกร ซึ่งส่วนใหญ่ที่ได้รับที่ดินจากการปฏิรูป มักมีอยู่ใน สภาพยากจนและมีหนี้สินมาก

2.2 แหล่งเงินทุน เกษตรกรไม่มีเงินทุนของตนเองจะปรับปรุงที่ดิน และเมื่อต้องหา สินเชื่อที่จะมาพัฒนาเทคนิคการผลิต ก็ยังขาดแหล่งสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำมารองรับ รวมทั้งขาดหลัก

ทรัพย์สินที่สามารถนำมาใช้ค้ำประกันเงินกู้ ทำให้ต้องหันไปพึ่งพิงแหล่งเงินทุนจากนายทุนซึ่งอัตราดอกเบี้ยสูง ส่งผลให้ต้นทุน การผลิตสูงตามไปด้วย

2.3 การผลิตและจำหน่าย เกษตรกรขาดความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพและการวางแผนตลาด ขาดความริเริ่ม และขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต ทำให้ผลผลิตลดต่ำลงและจะส่งผลให้ราคาที่ได้ลดลงตามไปด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ก่อให้เกิดการมีหนี้สินพอกพูน และนำไปสู่การสูญเสียที่ดินเพื่อชำระหนี้ในที่สุด

สาเหตุที่ทำให้ราษฎรมีการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่เพื่อไปตั้งรกรากในพื้นที่ใหม่นั้น ร.ท.กมล พูลประดิษฐ์ (2528) ได้ศึกษาลักษณะและปัจจัยที่มีผลต่อการอพยพย้ายถิ่น และสรุปปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอพยพและผลกระทบจากการอพยพไว้ ดังนี้

1. ปัจจัยหลัก ได้แก่ ขนาดถือครองที่ดินที่มีจำนวนน้อยหรือไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ลักษณะดินมีคุณภาพต่ำไม่เหมาะแก่การปลูกพืช เป็นผลให้มีรายได้ต่ำ ทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่าย
2. ปัจจัยดึง ได้แก่ ที่ดินในถิ่นใหม่ราคาถูกรวมกับมีความอุดมสมบูรณ์ ญาติพี่น้องชักชวน ให้อพยพมาอยู่ร่วมกัน หรือความต้องการในการค้าขายและแต่งงาน
3. ผลกระทบจากการอพยพ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายจากชาวบ้านที่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และที่ดินเพื่อการเกษตรลดลงเนื่องจากถูกแบ่งเป็นที่อยู่อาศัย

ในด้านผลที่เกิดกับราษฎรภายหลังการอพยพย้ายถิ่นจากโครงการพัฒนาของรัฐ นั้น มนัส สุวรรณ (2524) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ผลได้-ผลเสีย (Benefit and Cost) ทั้งที่ประเมินค่าได้และประเมินค่าไม่ได้ (Tangible and Intangible) ที่ราษฎรผู้ถูกอพยพจากการก่อสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ได้รับ โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. คุณภาพและขนาดของพื้นที่การเกษตรของผู้ถูกอพยพลดน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ถือครองในถิ่นฐานเดิมก่อนการอพยพ
2. กระบวนการทางการเกษตรกรรมมีรูปแบบเปลี่ยนแปลงไป ทั้งในการปลูกพืชหลักและพืชเสริมเปลี่ยนแปลงไป แต่รายได้เฉลี่ยต่อไร่จะคงเดิม
3. รายได้เฉลี่ยต่อปีของครอบครัวผู้อพยพลดต่ำลง เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนอพยพ
4. ระบบสาธารณสุขประโยชน์และสิ่งอำนวยความสะดวก ในพื้นที่จัดสรรอยู่ในขั้นที่ต่ำกว่าในพื้นที่เดิมก่อนการอพยพ

สายลดา ลดาวัลย์ ณ อยุธยา (2542) ยังได้เสนอผลการศึกษเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพหลังการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตของราษฎรอพยพในพื้นที่จัดสรร เมื่อเทียบกับเกณฑ์วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แล้ว ปรากฏว่ายังไม่ผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในด้านสุขอนามัยและสาธารณสุข ด้านการศึกษา และปัญหาสังคม แต่ราษฎรส่วนใหญ่ มีความพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง คิดว่าตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดีพอสมควร และมีความสุขตามอัตภาพ อย่างไรก็ตาม สายลดา ได้สรุปประเด็นที่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับราษฎรอพยพไว้ ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องที่ทำกิน สภาพของพื้นที่และดินที่ไม่เหมาะต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม
2. ปัญหาสิทธิในที่ดินที่ได้รับการจัดสรร
3. ปัญหาเรื่องน้ำ ไม่มีแหล่งน้ำที่จะนำมาใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และไม่มีแหล่งน้ำสะอาดเพียงพอสำหรับการบริโภค
4. ปัญหาด้านสาธารณสุข
5. ปัญหาด้านการศึกษา
6. ปัญหาเรื่องอาชีพและรายได้

ผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นจึงเป็นชนวนผลักดันให้ชาวบ้านเกิดแรงจูงใจเปลี่ยนแปลงสิทธิในพื้นที่ทำกินของตน ซึ่งจากการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขายที่ดินของ บัณฑิต เผ่าวัฒนา (2536) ในการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในตำบลสันผักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจขายที่ดินของราษฎรมากที่สุด ได้แก่ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านกายภาพ ปัจจัยทางด้านสังคมและปัจจัยทางด้านประชากร ตามลำดับ ซึ่งปัจจัยที่ผู้ศึกษาให้ความสนใจในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสิทธิครั้งนี้ คือ ปัจจัยทางด้านกายภาพ พบว่าในกลุ่มปัจจัยทางด้านกายภาพ ที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ชาวบ้านขายที่ดิน ได้แก่ ลักษณะการเข้าถึงพื้นที่ ขนาดการถือครองที่ดิน และปัญหาเกี่ยวกับที่ดินที่ปรากฏในพื้นที่เกษตรกรรม ในประเด็นของสาเหตุของการขายที่ดินนั้น จากผลการศึกษาความคิดเห็นของชาวชนบทที่มีต่อการขายที่ดินของผู้เข้าฝึกอบรมหลักสูตรนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 38 (2534) ยังสรุปได้ว่าเกิดจากปัจจัยหลักในด้านรายได้ และภาวะหนี้สิน นอกจากนั้นการที่ราคาที่ดินสูงขึ้นก็เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวชนบทขายที่ดิน

ในด้านรูปแบบของสิทธิที่มีผลต่อความรู้สึกมั่นคงในการถือครองที่ดินของเกษตรกรนั้น เห็นได้จากงานของ ดุสิต บริสุทธิศรี (2535) ที่ได้ศึกษารณิผลกระทบของการดำเนินโครงการ พัฒนาการที่ดินและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศที่มีต่อเกษตรกรเจ้าของที่ดินพบว่า เมื่อเกษตรกรได้รับโฉนดที่ดินแล้ว จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการถือครอง ที่นำไปสู่การลดลงของ กรณีพิพาทที่เกี่ยวกับที่ดินได้อย่างเห็นได้ชัดเจนและทั้งยังช่วยสร้างความเชื่อถือต่อธนาคารและ สถาบันการเงิน ทำให้เกษตรกรสามารถกู้เงินจากธนาคารหรือสถาบันการเงินได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้แล้วการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสิทธิในที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์แบบโฉนดที่ดินซึ่งจะมีผลต่อการ เพิ่มขึ้นของราคาที่ดิน เนื่องจากโฉนดที่ดินเป็นรูปแบบกรรมสิทธิ์ ที่ก่อให้เกิดความมั่นใจต่อบุคคล ภายนอกได้สูงที่สุด

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น แม้จะพบว่าการขายที่ดิน และการอพยพย้ายถิ่นในบางแห่งจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ก็ยังเป็นผลที่ สืบเนื่องมาจากสภาพทางกายภาพของที่ดินและสิ่งแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัยและ ประกอบอาชีพของราษฎร ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรมจำเป็นต้องอาศัยที่ดินเป็นปัจจัย หลักในการผลิต จะเห็นได้ว่าปัจจัยทางด้านสภาพทางกายภาพของที่ดิน ซึ่งได้แก่ สภาพทาง ภูมิศาสตร์ ลักษณะดิน ความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ระบบสาธารณูปโภค ตลอดจนรูปแบบสิทธิถือครอง ล้วนมีอิทธิพลสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย รูปแบบการ ประกอบอาชีพ หรือแม้แต่การตัดสินใจขายที่ดินของราษฎรผู้ถือครองที่ดิน